

**YUBİLEYLƏR**

**Əlişir Nəvai və Azərbaycan-Özbəkistan  
ədəbi əlaqələrinin layiqli tədqiqatçısı**

*Almaz Ülvi–60*

**Əlizadə Əsgərli**

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: alizade.asgerli@gmail.com

Filologiya elmləri doktoru, yazıçı-publisist Almaz Ülvi Binnətova qədim Göyçə mahalında, Basarkeçər rayonunun Kəsəmən kəndində ziyalı-müəllim ailəsində dünyaya gəlib. Orta məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirib. 1978-1983-cü illərdə Bakı Dövlət Universitetində təhsil alıb. Azərbaycan Dillər Universitetində 2 illik ali fars dili kursunu bitirib (1986-1988).

Almaz xanım AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun dissertantı olub, “Demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizənin poeziyada əksi (1985-1992)” mövzusunda fəlsəfə doktorluğu (1995), “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özbək klassiklərinin yaradıcılığı” mövzusunda elmlər doktorluğu (2010) dissertasiyaları müdafiə edib.

1995-ci ildən 1997-ci ilə qədər AMEA Milli Münasibətlər İnstitutunda işləyib. 2000-ci ildən Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda çalışır. 2016-cı ildən Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələri şöbəsinin müdürüdür.

A.Binnətova eyni zamanda, 1984-1997-ci illərdə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində, 1997-ci ildən 2016-cı ilə qədər “Xalq qəzeti”nin “Ədəbiyyat və incəsənət” şöbəsində işləyib.

Ədəbiyyatşünas-alim indiyə qədər müxtəlif qəzet və jurnallarda, kitab, almanax və elmi toplularda 800-dən çox elmi-publisistik məqalə, 50-yə yaxın kitab çap etdirib. Onun Özbəkistan, Türkiyə, Qazaxıstan, Türkmənistan, Tacikistan, Qırğızıstan, Kazan, Kırım, Gürcüstan, Rusiya və Əfqanıstanın nüfuzlu elmi dərgilərində, almanax və qəzetlərində məqalələri çap olunub.

Tədqiqatçı elmi fəaliyyətinin 25 ilini özbək ədəbiyyatının Azərbaycanda öyrənilməsinə həsr edib. Bu sahədə 5 kitab, 1 xüsusi buraxılış, 290-a qədər elmi məqalə yazıb. Alimin Özbəkistanda 3 kitabı nəşr edilib.

Özbəkistan Yazıçılar Birliyinin fəxri üzvü (2020) olan Almaz Ülvinin 2008-ci ildə Azərbaycanın Özbəkistandakı səfirliyinin xətti ilə Daşkənddə “Əlişir Nəvai Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında” və “Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri” kitablarının təqdimat mərasimi keçirilib. Mərasimdə Özbəkistan dövlət rəsmiləri, ayrı-ayrı dövlətlərin Daşkənd şəhərində yerləşən səfirləri, elm və ədəbiyyat adamları iştirak edib.

Almaz Ülvi nəvaişünas alimdir. Onun müxtəlif ölkələrdə iştirakçısı olduğu simpozium və konfranslarda özbək ədəbiyyatı, habelə, Əlişir Nəvai yaradıcılığına aid məruzələri dinlənilib. Müəllif “2016-cı ildə Əfqanıstana “Əlişir Nəvai – 575” elmi simpoziumuna dəvət edilib, Kabul, Məzari-Şərif və Herat şəhərlərində olub, hər bir şəhərdə ayrıca elmi məruzəsi dinlənilib, orada Əlişir Nəvai, Hüseyin Bayqara, Zəhirəddin Babur, Əbdürrəhman Cami, Gövhərşad bəyim, Baysunqur Mirzə, Xoca Abdulla Ənsari və bir çox Şərq-özbək mütəfəkkirlərinin məzarlarını ziyarət edib”.

Almaz Binnətova pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olur. O, Bakı Dövlət Universitetində türk xalqları ədəbiyyatından mühazirələr oxuyub, Özbəkistanın Kokand vilayətindəki Müqimi adına Kokand Dövlət Pedaqoji İnstitutunda və Qaraqalpaqdakı Berdaq adına Nukus Dövlət Universitetində, Mirzə Uluğbəy adına Özbəkistan Milli Universitetində, eyni zamanda Özbəkistan Respublikası Əlişir Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək dili və ədəbiyyatı Universiteti və Özbəkistan Respublikası Gülüstən Dövlət Universitetində onlayn dərslər keçib (2020).

Almaz xanım elmi rəhbər kimi kadrların hazırlanmasında da iştirak edir. O, akademik İsa Həbibbəyli ilə birlikdə Özbəkistandan Obidjon Şafiyev və Muhammadamin Toxliyevin AMEA-da fəlsəfə doktorantlığı dissertasiyasının rəhbəridir.

Ədəbiyyatşünas alimin Daşkənd, Səmərqənd, Nəvai, Kokand, Buxara və Əndican şəhərlərində dəfələrlə elmi konfranslarda məruzələri dinlənilib. O, 2016-cı ildə Ə.Nəvainin 575 illiyinə həsr olunmuş “Əlişir Nəvai və Azərbaycan ədəbiyyatı”, 2017-ci ildə özbək xalq şairi Camal Kamalın 80 illiyinə həsr edilmiş “Camal Kamal və Azərbaycan ədəbiyyatı”, 2018-ci ildə “Z.M.Babur və Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Maqsud Şeyxzadə–110” mövzularında Beynəlxalq konfransların iştirakçısı və məruzəçisi olub.

Müəllif ilk kitablarını 1990-cı illərdən çap etdirməyə başlayıb. 1997-ci ilin nəşri olan “Poeziyada milli azadlıq duyğuları (1985-1992)” monoqrafiyasında (elmi redaktor: prof. Teymur Əhmədov, ön söz müəllifi prof. Vaqif Arzumanlı) müasir poeziyamızın gərgin bir dövründən, milli özünüdərk, milli azadlıq hərəkatı prosesində yaranan yeni məzmunlu poetik nümunələrin əhəmiyyətindən söz açıb. Onun “Ülviləşən Ülvi” (1998) kitabı (redaktor: Möhsün Qədiroğlu) məqalələr, şeirlər toplusu olub, şəhid-şair Ülvi Bünyadzadənin nakam ömrünə, onun poetik dünyasına həsr edilib.

A.Ülvinin “Ədəbiyyət ömrü yaşayan ədəbiyyat memarı” kitabında (redaktor: Nazim Süleymanov) “görməli dövlət xadimi, dahi şəxsiyyət, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatına böyük qayğısından, onun himayədarlığından bəhs olunub”.

Almaz xanımın “Müharibə ağrıları” (2015) adlı kitabı (redaktor Nazim Süleymanov) səndli publisistik qeydlər, ədəbi düşüncələrdən ibarətdir. “Kitabda Azərbaycanın azadlıq mübarizəsindən, onun ərəzi bütövlüyü uğrundakı döyüşlərdən, böyük Azərbaycan sevgisindən bəhs edilir.

Ədəbiyyatşünas-alimin monoqrafiyalarından biri “Azərbaycan-özbək (cığatay) ədəbi əlaqələri” adlanır (Kitabın elmi redaktoru və ön söz müəllifi prof. V.Arzumanlı, rəyçiləri prof. Cənnət Nağıyeva və prof. İ.Vəliyevdir). “Monoqrafiyada Azərbaycan-özbək (cığatay) ədəbi əlaqələrinin təşəkkül tarixindən başlamış, müasir dövr əlaqələrimizə qədər 600 illik bir dövr izlənilib. Xüsusən, XV-XIX əsrlər, eləcə də XX əsrdə yaranmış çoxşaxəli əlaqələrimiz: poeziya, nəsr və dramaturgiya sahəsindəki bağlılıqlar ətraflı şəkildə araşdırılıb”.

Portretlər, düşüncələr, qeydlər və söhbətlərdən ibarət olan “Ədəbi duyğularım” Almaz Ülvinin konkret problem üzrə ikinci kitabıdır (Əsərin elmi redaktoru prof. H.İsmayılov, rəyçilər prof. İ.Abbaslı və dos. Ə.Ələkbərli). “Kitabda ədəbiyyat məsələləri – ayrı-ayrı görməli yazıçı, şair və ədəbiyyatşünas-alimlərin həyatı, yaradıcılığı, ədəbi mətbuat və zamanla bağlı düşüncələr, gənclik ovqatı, tanınmış söz sənətkarları ilə söhbətlər ifadə olunub. Böyük türk dünyasından olan məqalələr isə milli ədəbiyyat ənənələrimizin davamı və bəşəri səhifələrindədir”.

Almaz Ülvi 2009-cu ildə “Əlişir Nəvai Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında” adlı məqalələr toplusunu çap etdirib. Topluya Ə.A.Həsənzadə, Əli Nazim, Firidun bəy Köçərli, İsmayıl Hikmət, Salman Mümtaz, Bəkir Çobanzadə, Səməd Vurğun, Həmid Araslı, Məmməd Arif, Məmməd Bəktəşi, M.Əsgərov, Əlyar Səfərli, Qulamhüseyn Əliyev, Sabir Əliyev, Qulamhüseyn Beqdeli, Məmmədəğa Sultanov, Salih Qasimov, Mahmud Yunusov, Ayaz Vəfəli, Süleyman Rüstəm, Pənah Xəlilov, Cənnət Nağıyeva, Firuz Sadıqzadə, Ələkbər Ziyatay, Nüşabə Araslı, Kamil Vəliyev, Əbülfəz Rəhimov, Səadət Şıxıyeva, Tofiq Hacıyevin Əlişir Nəvai haqqında elmi məqalələri daxil edilib.

“Müdrilik işığında” adlı kitab da məqalələr toplusudur (elmi redaktoru akad. Akif Əlizadə, məsləhətçi AzərTAC-ın direktoru Aslan Aslanov, rəyçiləri akad. B.Budaqov, akad. Ömər Eldarov, Xalq artisti Arif Məlikov, prof. Qara Namazov, redaktoru Nazim Süleymanovdur).

Almaz xanım topluda 2008-2009-cu illərin YUNESKO səhifələrində özünə yer almış “Üzeyir Hacıbəyov haqqında “Leyli və Məcnun” bir eşq əfsanəsi, könül sevdasıdır”, Səttar Bəhlulzadə haqqında “Təbiətin Səttar möcüzəsi”, Mir Cəlal və Musa Əliyev haqqında “Elm kəhkəşanımız”ın yanar çırağı” adlı məqalələrini toplayıb.

A.Binnətovanın akad. Musa Əliyevin 70 illiyinə həsr edilmiş “Elmin haqq çırağı (həyatı, fəaliyyəti və dövrü)” adlı kitabı da vardır. Nəşrin elmi məsləhətçisi akad. Akif Əlizadə, elmi re-

dكتورu akad. İsa Həbibbəyli, rəyçisi akad. İbrahim Quliyev, redaktor u prof. İsmayıl Məmmədli-dir. “Kitabda akademik Musa Əliyevin həyatı, elmi-təşkilati və dövlət xadimi kimi fəaliyyəti, eləcə də mənsub olduğu sosial-mədəni mühitindən bəhs olunub”.

AMEA Folklor İnstitutu da Almaz xanımın bir kitabını – “Göyçə mahalı Kəsəmən: bir kəndin tarixindən səhifələr”i çapa hazırlayıb. Nəşrin elmi redaktorları prof. Hüseyn İbrahimov, prof. Zülfüqar Quliyev, rəyçiləri prof. Ziyad Abbasov, dos. Mübariz Əliyev, dos. Ələddin Ələkbərov, əməkdar müəllim Məhəmməd Bayramov, ön söz müəllifləri metodist Yavər Kərimov, həkim Hüseyn Binnətovdur. Müəllif “kitabda Göyçə mahalının Kəsəmən kəndinin tarixini, adət-ənənəsini, etnoqrafik detallarını, toponimlərini, ictimai-siyasi və mədəni həyatını əks etdirib, eləcə də alim, ziyalı və ictimai-siyasi xadimlərinin portretlərini göstərib, kəsəmənli tayfaların nəsil-şəcərələrini də əks etdirib”.

Prof. Almaz Ülvinin 2016-cı ildə özbək ədəbiyyatı ilə bağlı iki kitabı nəşr edilib. Onun “Özbək ədəbiyyatı” kitabı Ədəbiyyat İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunub. Kitab ədəbi portret, araşdırmalar, müsahibələr və yol qeydlərindən ibarətdir. Nəşrin elmi redaktoru və ön söz müəllifi akademik İsa Həbibbəyli, rəyçiləri AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslı, prof. Suyima Qəniyeva, redaktoru Özbəkistan EA Nəvai adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun klassik ədəbiyyat şöbəsinin əməkdaşı dos. Sırderyahan Utanovadır. “Ə.Nəvai, XX əsr özbək klassikləri, eləcə də müasir dövrümüzü əhatə edən ustad alimlər və gənclik ədəbiyyatı haqqında olan portret cizgiləri, araşdırmalar, söhbətlər təqdim olunan kitabın əsasını təşkil edir”. Alimin qismən əlavələri ilə 2016-cı ildə “O’zbek adabiyoti va Ozarbayjon (tadqiqotlar, adabiy portretlar, suhbatlar)” adı ilə Daşkənddə özbək dilində buraxılmış həmin kitabında “ədəbi portretlər”, “söhbətlər” və “səfərnəmə” bölmələri verilib.

2018-ci ildə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda “Zahirəddin Məhəmməd Babur və Azərbaycan” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilib (20 aprel 2018) və materialları nəşr olunub. İşin elmi redaktoru akad. İ.Həbibbəyli, nəşrə hazırlayanı prof. A.Ülvi, rəyçiləri prof. Y.Qasımbəyli və S.Hacıdır. Almaz xanım həmin konfransda “Baburoğulları dönəmində Hindistanda memarlıq və incəsənət: Humayın türbəsi və onun memarı” mövzusunda məruzə edib.

Almaz Ülvinin “Şərq təzkirəçilik tarixindən” adlı dərslər vəsaiti 2019-cu ildə Bakı Dövlət Universitetində hazırlanıb, Universitetin 100 illiyinə həsr edilib. Vəsaitin elmi redaktoru prof. Abuzər Xələfov, ixtisas redaktoru dos. Nadir İsmayılov, rəyçiləri prof. Kamandar Şərifli, prof. Ülker Nəbiyeva və dos. Sima İsmayılovadır.

Kitabda Şərq təzkirəçilik tarixinin önəmli məqamları təhlil edilib, təzkirələrin ədəbi xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilib: Təzkirəçilik ənənələrinin tarixi köklərindən sonra B.M.Övfinin “Lübab ül-əlbab”, Ş.Ə.X.Tərazinin “Fünun ül-bəlağə”, D.Səmərqəndi və onun “Təzkirət üş-şüəra”, Ə.Cami və onun iki təzkirəsi: “Nəfahət ül-üns” və “Baharistan”, Ə.Nəvainin “Məcalis ün-nəfais” və “Nəsaim ül-məhəbbət” təzkirələri, onların ideya-məzmun xüsusiyyətləri və elmi-nəzəri dəyərlərindən bəhs edilib. Almaz xanım “adları çəkilən qədim təzkirələrdə Azərbaycan klassikləri haqqında ilkin mənbələri tərcümə edərək tədqiqata cəlb edib. Kitab ali məktəb tələbələri, filologiya və bibliografiyasüənəslıq ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulub.

Almaz Ülvi 2017-ci ildə “Əlişir Nəvai” adlı kitabça çap etdirib (elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəyli, rəyçiləri AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslı və prof. Ataəmi Mirzəyevdir). Bu kitab prof. M.Köprülünün yazdığı əsər olub, 1941-ci ildə böyük türk şair və ədəbinin anadan olmasının 500 illiyini qeyd etmək üçün Türk Tarix Qurumu tərəfindən A.Ülvinin şəxsinə dilimizə uyğunlaşdırılıb.

“Elazığ – Dünəndən bu günə beynəlxalq Xəzər şeir axşamları” kitabı da Anadolu türkcəsindən dilimizə uyğunlaşdırmadır. Ön söz və köməkçi göstəricilər prof. A.Ülvinindir. Kitabdən “Türkiyə Cümhuriyyətinin Elazığ şəhərində 1991-ci ildən fəaliyyətə başlayan Xəzər şeir axşamlarının tarixi, yaranma səbəbi haqqında, eləcə də bu beynəlxalq şeir bayramına dəvət edilən şair və yazıçıların, elm-ədəbiyyat xadimlərinin fəaliyyəti, tədbirə qoşulan iştirakçı ölkələrin adları haqqında mükəmməl məlumat əldə etmək mümkündür”.

A.Binnətova 2019-cu ildə 3 kitab nəşr etdirib. Özbək dilində çap edilmiş “Ustoz” (“Ustad”) kitabı akad.İ.Həbibbəylinin 70 illik yubileyinə həsr olunub. Kitab prof.Yaşar Qasımbəyli ilə birlikdə hazırlanıb. Kitabın “Müəllim” adlı ön sözünün müəllifi prof. Həmidulla Baltabayevdir.

2019-cu ilin nəşri olan, “Azərbaycanca-özbəkçə, özbəkçə-Azərbaycanca” lüğətin layihə rəhbəri Özbəkistandakı Heydər Əliyev adına Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin direktoru S.Abbasov, elmi redaktorları, redaksiya heyətinin rəhbərləri prof. İsmayıl Məmmədli və özbək professoru Nizaməddin Mahmudov, elmi məsləhətçiləri akad. İsa Həbibbəyli və prof. Şöhrət Siracəddinov, tərtibçisi İsmayıl Məmmədli, Almaz Ülvi Binnətova, Babaxan Məhəmməd Şərif və Şahista Kamranlı, rəyçiləri prof. Möhsün Nağısoylu, dos. Abdurahab Mədvəliyev, redaksiya heyəti prof. Sayılı Sadıqova, dos. Gülbahar Aşurova, dos. Şahina İbrahimova, dos. Kərimulla Məmmədşadə, məsul katibi Nadir Əlimirzəyevdir.

Fikrimizcə, prof. Almaz Ülvinin ən böyük tədqiqat əsəri “Əlişir Nəvainin əsri və nəsr” (elmi-filoloji və dini-təsəvvüfi əsərləri) monoqrafiyasıdır (Bakı, “Elm və təhsil”, 2020, 570 s.). Nəşrin elmi redaktoru və ön sözün müəllifi akademik İsa Həbibbəyli və Özbəkistanda prof. Şöhrət Siracəddinovdur. Rəyçiləri prof. Ataəmi Mirzəyev, prof. Yaşar Qasımbəyli və dos. Akif Azalp, məsul redaktoru dos. Şəhla Məcidovadır.

Akademik İ.Həbibbəyli “Azərbaycan nəvaişünaslığının yeni səhifəsi” adlı ön sözündə bildirib ki, Ə.Nəvainin əsərləri “Azərbaycan-Özbəkistan ədəbi-mədəni əlaqələrinin bünövrəsini təşkil edir”. “Əlişir Nəvainin böyük ustad hesab etdiyi Nizami Gəncəviyə münasibəti və Məhəmməd Füzulinin Əlişir Nəvai haqqındakı yüksək fikirləri xalqımız arasındakı ədəbi əlaqələrin məhək daşına çevrilib”.

Alim qeyd edib ki, A.Ülvi Ə.Nəvai mövzusunun bir neçə istiqamətdə inkişaf etdirib. O, hər il Özbəkistanın müxtəlif şəhərlərində Əlişir Nəvai günlərində məruzələrlə çıxış edir. Özbəkistan Universitetində “Əlişir Nəvai və Azərbaycan” mövzusunda tələbələr qarşısında ustad dərsləri keçib. Özbəkistandakı dissertasiya işlərinə rəy verib. O, Özbəkistanda ədəbiyyatşünaslıq sahəsində Azərbaycanın elçisi kimi tanınır.

İkincisi, Almaz Ülvi Azərbaycanda özbək ədəbiyyatı, Ə.Nəvai sənətinin əsas tədqiqatçısı və təbliğatçısı hesab olunur. Üçüncüsü, Almaz Ülvi 13 ildən artıqdır ki, “Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Əlişir Nəvai irsinə və ümumən, Azərbaycan ədəbiyyatına həsr olunmuş elmi konfransların əsas təşkilatçılarından biridir”. Onun “təşəbbüsü ilə keçirilmiş elmi konfransların materialları da kitab halında çap olunaraq Azərbaycanda da, Özbəkistanda da yayılır”.

Ədəbiyyat İnstitutunda yaradılmış “Əlişir Nəvai Ədəbiyyatşünaslıq Mərkəzi”nin elmi məkana çevrilməsində Almaz xanımın rolunu qeyd edən akad. İ.Həbibbəyli “Əlişir Nəvainin əsri və nəsr” (elmi-filoloji və dini-təsəvvüfi əsərləri) monoqrafiyasını “tanınmış Azərbaycan özbəkşünası Almaz Ülvinin beynəlxalq miqyasa malik olan nəvaişünaslığa qiymətli elmi əlavəsi” hesab edib.

Monoqrafiyada “Əlişir Nəvai: dövrü, həyatı və yaradıcılığında səhifələr”, “Dil və ədəbiyyata dair əsərlər”, “Sənədlər”, “Bioqrafik əsərlər”, “Təzkiyələr”, “Tarixi əsərlər”, “Dini əsərlər”, “Ədəbiyyat” bölmələri verilib.

Birinci bölmədə Ə.Nəvainin dövrü, həyatı, yaradıcılığı və əsərlərinin xronologiyası qrafiklə göstərilib. Qrafikdən əyani surətdə görünür ki, Ə.Nəvainin dil və ədəbiyyata dair əsərləri nəsrə olub “Mühakimətül-lüğəteyn (“İki dilin müqayisəsi”) (1499), “Mizanül-əvzan” (“Vəznlərin mizanı”) (1492), “Səbat əbhur” (“Yeddi dəniz”) adlanır. Tövhid, minacat, nət və sultanın mədhi ilə başlayan birinci əsərdə “sözün dəyəri və xislətindən, “əqlə və təsəvvürə” sığmaz çeşidlərindən, sözün səs və avazından başqa, onun məna tutumundan bəhs edilib”. “Və bu 72 dilin – xalqın içində onun mənsub olduğu türk dilinin incəlikləri, zənginliyi, çoxçalarlığı, çoxmənalılığı, bir sözlə, türkçülük ideologiyası, türk ədəbi dil fəlsəfəsi məsələsini təfərrüatı ilə diqqətə yetirməyi qarşısına məqsəd qoyub, zaman zəngin tarixi olan bir xalqın ədəbiyyatını, fəlsəfəsini, düşüncəsini öz dilində yazmağa fürsət yaradıb”.

“Mizanül-əvzan” (“Vəznlərin mizanı” və ya “Vəznlərin tərəzisi”) əruz vəznini “açıqlayan” türkcə yazılmış ilk mükəmməl nəzəri əsərdir”. Risalədə əruz elmindən türk dilində bəhs edilib.

“Səbat əbhur” (“Yeddi dəniz”) – “ərəb dili lüğətşünaslığı – izahlı lüğət” məzmununda yazılmış bir əsərdir”.

A.Binnətova Ə.Nəvainin nəsrə yazılmış iki sənədini oxucuya və tədqiqata təqdim edib: “Münşəat” (“Məktublar” və ya “Məktubat”, 1498-1499) və “Vəqfiyyə” (“Vəqf yerləri” haqqında, 1481). Birincisi “türk dilində rəsmi dövlət sənədləri, hökumət məktublarının yazılma nümunələri”dir, cığatay türkcəsi və farsca yazılıb. “Vəqfiyyə” əsərində isə Ə.Nəvainin xeyriyyəçilik fəaliyyətindən - tikdirdiyi vəqflərdən bəhs edilib.

Almaz xanım şairin nəsrə yazılmış 3 bioqrafik əsərini qeyd edib: “Haləti-Seyyid Həsən Ərdəşir” (“Seyyid Həsən Ərdəşirin tərcümeyi-halı və şəxsiyyəti”, 1491), “Xəmsətül-mütəhəyyirin” (“Beş heyret”, 1492-1494) və “Haləti-pəhləvan Məhəmməd” (“Pəhləvan Məhəmmədin tərcümeyi-halı və şəxsiyyəti”, 1493). Birinci risalədə təxminən 20 min sözdən istifadə edilərək “şairin dövrünün böyük ziyalı Seyyid Həsən Ərdəşirin ömür yolu və rəqlənib”. Seyyid Həsən Ərdəşir Əlişir Nəvainin dostu, məsləkdaşı, tərbiyəçisi olub, “şairin ruh tərbiyəsində, əxlaqi görüşlərində, təriqət yolunda” yaxından iştirak eləyib.

“Xəmsətül-mütəhəyyirin” (“Beş heyret”) – XV əsr Şərq ədəbiyyatının görkəmli mütəfəkkiri, filosofu, şairi, şeyxülislamı Əbdürrəhman Camiyə ithaf edilib.

“Haləti-pəhləvan Məhəmməd” (“Pəhləvan Məhəmmədin tərcümeyi-halı və şəxsiyyəti”) – Ə.Nəvainin dostu və məsləkdaşı Pəhləvan Məhəmmədə həsr olunub.

Əlişir Nəvai iki təzkirə yazıb: “Məcalis ün-nəfais” (“Nəfis məclislər” və ya “İncə təblihlərin məclisi”, 1491-1492; 1497-1498) və “Nəsaim ül-məhəbbət” (“Sevgi mehləri”, 1495-1496). Hər ikisi nəsrədir. Birincisi türk dilində yazılmış ilk təzkirə nümunəsi olub “Heratda, Xorasanda, Mərvdə, Məşhəddə, Xarəzmdə, Səmərqənddə, Azərbaycanda və digər şəhərlərdə yaşayan, əksəriyyəti farsca yazan 459 şair və fəzil haqqında mükəmməl ensiklopediya xarakterli topludur”. “Nəsaim ül-məhəbbət” (“Sevgi mehləri”) isə türkcə yazılmış mükəmməl ədəbi ensiklopediya-biobiblioqrafiyadır.

Ə.Nəvainin tarixi əsərləri də nəsrə yazılıb: “Zubdətut-təvarix” (“Tarixi hadisələrin qaynağı” və ya “Seçilmiş salnamələr”), “Tarixi-ənbiya və hükəma” (“Peyğəmbərlərin və müdriklərin, filosofların, alimlərin tarixi”, 1485-1488), “Tarixi-mülki-əcəm” (“Əcəm hökmdarlarının tarixi”, 1488).

“Tarixi-ənbiya və hükəma” əsəri “din tarixinə dair salnamədir. Əsər peyğəmbərlərin tarixi və müdriklərin, filosofların, alimlərin həyatına, hədislərə və müxtəlif tarixi mənbələrə istinadən nəsrə yazılmış hekayələrdən ibarətdir”.

“Tarixi-mülki əcəm” (“Əcəm hökmdarlarının tarixi”) əsərinin mövzusu “əcəm hökmdarlarının tarixindən alınıb. Dörd hissəyə bölünən əsərdə sülalələrin tarixi təsvirini verib - Pişdadilər, Keyanilər, Eşqanilər və Sasanilər”.

Müəllifə görə 2 əsər “Zubdətut-təvarix” başlığı ilə təqdim edilib. Ə.Nəvainin “Zubdətut-təvarix” adlı ayrıca əsərinin olduğu məlum deyil.

Nəvaişünas-alim qeyd edib ki, Ə.Nəvainin nəsrə və nəzmlə yazılmış 7 dini əsəri olub: “Hədisi-ərbəin” (“Qırx hədis” və ya “Qırx rübai”, nəzmlə, 1481), “Nəzmül-cəvahir” (“Nəzmə düzülmüş cəvahirat”, nəzmlə, 1485), “Lisanüt-teyr” (“Quş dili”, nəzmlə, 1499), “Qisseyi-Şeyx Sənan” (“Şeyx Sənan qissəsi”, nəsrə), “Siracul-muslimin” (“Müsəlmanlar çırağı”, nəzmlə, 1499-1500), “Məhbubul-qulub” (“Ürəklərin sevgilisi”, 1500), “Risaleyi-tiyr andoxtan” (“Oxatma haqqında risalə”, nəsrə), “Minacat” (“Allaha yalvarış” və ya Allaha dua”, nəsrə).

Yeddi əsərin birincisi türk ədəbi dilində yazılıb və Ə.Caminin eyniadlı əsərindən iqtibas edilib. İkincisi – “Nəzmül-cəvahir” əsəri “Həzrət Əlinin “Nəsrul-ləli” (“Səpələnmiş incilər”) adlı məşhur hikmətlərinin tərcüməsi əsasında yazdığı rübailər məcmusudur”.

Üçüncüsü – “Lisanüt-teyr” (“Quş dili”) nəfslə bağlı təsəvvüf dastanı, dünyanı dərk hadisəsidir, “mərifət və irfan yolunun əsaslarına söykənən və öyrədən bir məxəzdir”.

Müəllif üçüncü əsərin içindəki “Qisseyi-Şeyx Sənan” qissəsini – dördüncünü ayrıca təqdim edib ki, bu da “məcazi eşqin həqiqi eşqə çevrilməsi prosesinin təsviridir”.

Beşincisi – “Siracul-muslimin” dini mövzuda nəzmlə yazılıb. Əsərdə Ə.Nəvainin məqsədi “islam ehkamlarını – onun qanun-qaydalarını xalqa öz dilində anlatmaq” olub.

Altıncısı – “Məhbubul-qulub” (“Ürəklərin sevgilisi”) orta əsr klassik bədii nəsrinin ilk kamil nümunəsidir, əxlaq dərslidir, müdrik kəlam kitabıdır. Şair dövlət idarəçiliyi, ailə-məişət məsələlərinə aid təcrübəsini hekayələr şəklində türkcə ifadə edib.

Yeddincisi – “Risaleyi-tiyər andoxtan” (“Oxatma haqqında risalə”) kiçikhəcmli əsər olub “oxatma sənətinin tarixi, fəzilətləri və mahiyyəti haqqında hədis və tam dini rəvayətlərlə əhatələnmiş gözəl, məzmunu ruha rahatlıq verən bir risalədir”.

Səkkizinci – “Minacat” (“Allaha yalvarışlar” və ya Allaha dua”) “qısa cümlələrlə Allaha dua etmək, Allaha xitab – yalvarış, ondan imdad, dilək istəmək tərzində yazılıb”.

Ədəbiyyatşünas-alim Almaz Ülvi Ə.Nəvainin əlimizdə olmayan əsərləri, ədəbi təxəllüsləri haqqında da məlumat verib. Hətta, kitabda biz “Herat”, onun tarixi ilə bağlı informasiyaya da rast gəlirik.

“Əlişir Nəvainin əsri və nəsri” kitabının strukturu da maraqlıdır. Müəllif bölmələrin aralarında Ə.Nəvaidən beytlər, epiqraflar verib, təzkirələrindəki sənətkarların adları ilə bağlı qrafiklər, əsərlərinin bölmələr üzrə qruplaşdırılmasını göstərib, hətta, Ə.Nəvai haqqında ingilis dilində xülasə – məlumat da verib.

Tədqiqatçı monoqrafiyasında “Əmir Əlişir Nəvai və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı” adlı bölmə də ayırır. Bu, sonuncu bölmə olub, məqalələr toplusudur, ona münasibət isə müəllif şərhləridir. Kitabın “Ədəbiyyat” hissəsində isə mətn və mənbələr, biblioqrafiya hissəsində kitab və almanaxlardakı azərbaycanca, türkcə, özbəkcə siyahılar, qəzet və dərgilərdəki siyahılar göstərilir. Müəllif özbək ədəbiyyatı ilə bağlı nəşr etdirdiyi kitablar, habelə, qəzet, dərgi və almanaxlarda dərc etdirdiyi məqalələrin adlarını da qeyd edib.

Almaz Ülvi 2020-ci ildə Əlişir Nəvai haqqında bir kitab da çap etdirib. Kitab Ə.Nəvainin “Hikmətli sözlər”indən ibarətdir. Nəşrin elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəyli, özbəkçəsini çapa hazırlayanı prof. Saidbek Həsənov, tərcüməçiləri Almaz Ülvi, Yaşar Qasımbəyli, Akif Azal, məsul katibi İlhamə Sultanovadır. 1968-ci ilin nəşri olan hazırkı kitabın (“Əlişir Nəvai. Aforizmlər”) müəllifi Həmid Süleyman, uyğunlaşdıranı prof. Saidbek Həsənovdur (azərbaycanca-özbəkçə). “Klassik özbək şairi, türk dünyasının mütəfəkkiri, bəşəriyyət dahisi Əlişir Nəvai” adlı ön söz prof. A.Ülvindir. Məqalədə Əlişir Nəvai böyük mütəfəkkir, filosof, şair və dövlət xadimi kimi səciyyələndirilib.

Almaz Ülvi Binnətova “Ülvi Bünyadzadə xatirə muzeyi”nin fəxri direktorudur. 1990-cı ildən indiyədək Ü.Bünyadzadənin 12 kitabını və haqqında elmi-publisistik məqalələri nəşr etdirib, beynəlxalq elmi konfrans keçirib, təşkilatçı və məruzəçi olub. “Ülvimə bir məktub yazdım” kitabında (2020) “20 Yanvar şəhidi” fəxri adlar siyahısında olan Ülvi Bünyadzadənin həyat və yaradıcılığını 40 məqalədə işıqlandırır, bu, bütövlükdə bir monoqrafiyadır.

Tanınmış ədəbiyyatşünas Almaz Ülvi Özbəkistan Respublikası “Shark Ayoli” Beynəlxalq Qadınlar Elmi İnnovasiyalar və İctimai Fondunun fəxri diplomçusu (2009), Özbəkistan Respublikasının “Daşkənd-2000” beynəlxalq elmi məqalə müsabiqəsinin laureatıdır. O, 2015-ci ildə AMEA HEB-nin “Fəxri Fərmanı”, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun “İlin alimi” fəxri adları və mükafatlarına layiq görülüb.

Biz nəvaişünas-alim, Azərbaycan və özbək ədəbiyyatının tədqiqatçısı, yazıçı-publisist, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu “Azərbaycan–Türkmənistan–Özbəkistan ədəbi əlaqələri” şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Almaz Ülvi Binnətovanı şərəfli yubileyi və məhsuldar elmi-pedaqoji fəaliyyəti münasibətilə ürəkdən təbrik edir, ona möhkəm cansağlığı və yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.